

Čižmárová, Libuše

[Sebrané spisy Václava Machka 1 a 2]

Linguistica Brunensia. 2013, vol. 61, iss. 1-2, pp. 240-242

ISBN 978-80-210-6254-2

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127169>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

marizující dosavadní vědění, nebo texty přinášející i nové myšlenky, vyžadující teprve podrobnější průzkum. Zdá se, že u oxfordského svazku věnovaného vzniku a vývoji řeči je tomu zhruba půl napůl, a to je možná ta vůbec nejlepší konstelace.

Vít Boček
<vitbocek@gmail.com>

Jens Nørgård-Sørensen, Lars Heltoft, Lene Schøsler: Connecting Grammaticalisation. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 2011. (Studies in Functional and Structural Linguistics, 65.) XIII + 347 s. ISBN 978-90-272-1575-8. 105 euro

Většina gramatikalistů je lehčeji nebo tvrději protistrukturalistická. Až v poslední době se objevují první vlašťovky reflektující i strukturální koncepty (např. O. Fischer: An analogical approach to grammaticalization, in: *Grammaticalization: Current views and issues*, Amsterdam – Philadelphia 2010, 181–219); a nyní máme před sebou i celou takovou vlašťovčí knihu, na niž zde chceme ve stručnosti upozornit.

Kniha je rozdělena do dvou velkých částí: teoretické (*Part 1: Grammaticalisation and paradigmatic structure*, s. 1–111) a případové (*Part 2: Case studies*, s. 113–325). V části teoretické nejdříve autoři představují své pojetí morfologie (*Chapter 1: Morphology*, s. 3–41), slovosledu (*Chapter 2: Topology (word order)*, s. 43–70) a syntaktických konstrukcí (*Chapter 3: Constructions*, s. 71–101). Své teoretické vývody pak sumarizují, vysvětlující svůj pojem paradigmatu jako organizačního prvku ve výstavbě a změně gramatiky, zahrnující morfologii i syntax (*Chapter 4: Connecting grammaticalisation*, s. 103–111). Případová část pak obsahuje tři studie od jednotlivých autorů, aplikující popsaný teoretický koncept: o vidu a pádu v ruštině (Jens Nørgård-Sørensen: *Patterns of connecting grammaticalisation in Russian: Syntax, animacy and aspect*, s. 115–170), o postavení slovesa ve skandinávských jazycích (Lars Heltoft: *Word order change as grammaticalisation: Paradigm structure and change in Scandinavian*, s. 171–235) a o reinterpretaci latinského pádového systému v románských jazycích (Lene Schøsler: *Scenarios of grammatical change in Romance languages*, s. 237–325).

Hlavním poselstvím knihy tří dánských autorů je – jak naznačeno – to, že jednotícím prvkem gramatických kategorií je jejich sémanticky založená paradigmatická organizace a gramatikalizační zkoumání proto nemohou vytrhávat jednotlivé gramatické elementy z jejich paradigmatických souvislostí. To se strukturalistovi může snad zdát jako těžká banalita, nicméně v době, která dědic-tví strukturalismu téměř zapomněla, je toto znovuobjevení přece jen do jisté míry užitečné. V tomto smyslu pak knihu badatelům na poli gramatikalizace doporučujeme. Ostatní ji číst nemusejí.

Bohumil Vykypěl
<vykypel@iach.cz>

Sebrané spisy Václava Machka 1 a 2. Ed.: I. Janyšková, H. Karlíková, E. Havlová †, R. Večerka. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011. ISBN 978-80-7422-125-5 (1. svazek), 978-80-7422-126-2 (2. svazek), 978-80-7422-127-9 (soubor).

Počátkem roku 2012 (s vročením 2011) vyšla z dílny etymologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., monumentální dvousvazková publikace (celkem 2296 stran) předkládající téměř kompletní dílo (kromě knih) věhlasného etymologa, indoeuropeisty a slavisty Václava Machka (1894–1965). Machkovo jméno se vždy pojilo k Brnu: působil zde jako profesor na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a zasloužil se rovněž o založení brněnského etymologického pracoviště (dnes součásti Ústavu pro jazyk český AV ČR), kde tato publikace vznikla.

Dílo je výsledkem několikaletého snažení významných brněnských etymoložek Ilony Janyškové, Heleny Karlíkové a zesnulé Evy Havlové (s vydatným příspěvím profesora Radoslava Večerky), které celou publikaci sestavily, zredigovaly a doplnily Machkovým životopisem, seznamem jeho přednášek a seminářů, jeho bibliografií a obsáhlými rejstříky. Samozřejmě nemůže jít o soubor naprosto kompletní; vzhledem k tomu, že Machek začal publikovat již počátkem dvacátých let 20. století (první zde uvedená práce je z r. 1922), tj. před více než devadesáti lety, jsou mnohé články a recenze z raného období jeho vědecké kariéry dnes už ztraceny. I tak se však podařilo většinu jeho díla vyhledat, přepsat, zredigovat (což muselo být samo o sobě, hlavně u starších či rukopisných prací, značně obtížné) a vydat souborně v jednom díle. Čtenáři z řad odborné veřejnosti i nelingvistické, kteří se zajímají o původ, vývojové změny a příbuzenství slov, tak mají skvělou možnost seznámit se s téměř celým Machkovým dílem. Nejenže mohou sledovat metody jeho vědecké práce, ale díky mnoha recenzím dílo nabízí skvělý obraz vývoje naší i zahraniční diachronní jazykovědy i dalších vědních oborů, i nelingvistických (např. botaniky nebo zoologie), což opět odhaluje širí Machkových odborných zájmů sahajících za hranice jazykovědy.

Po otevření první knihy zjistíme, že vlastně nejde o dva svazky v tradičním slova smyslu, ale o jednu publikaci rozdělenou jen z technických důvodů do dvou knih. Stránkování je průběžné, první kniha končí stranou 1172 a druhá začíná stranou 1173, obsah k oběma svazkům je hned na začátku svazku prvního a ani typem textů či časově není mezi oběma knihami žádný předěl: první kniha končí článkem o významech a původu předpony a předložky *ot/od* z roku 1958 a druhá kniha začíná francouzsky psanou studií o původu vidu u sloves ve slovanských jazycích, rovněž z roku 1958. Budeme tedy o publikaci pojednávat jako o jednom kompaktním celku.

Po stručné předmluvě následuje Machkův životopis a po něm hlavní a nejrozsáhlejší část publikace (celkem 2110 stran), Machovy práce rozdělené do tří oddílů: *Studie a články*; *Recenze, zprávy, redakční poznámky, posudky aj.*; *Nekrology*. V rámci oddílů jsou pak jednotlivé práce řazeny chronologicky. Nejdlejší je pasáž knihy věnovaná studiím a článkům (s. 20–1560), kapitola shrnující Machovy recenze, zprávy aj. čítá bezmála 500 stran (1561–2038) a obsáhla je i část souborně představující nekrology, jichž je Machek autorem: téměř 50 stran (2039–2087).

Poté na více než čtyřiceti stranách následuje jediná stať z předkládaného souboru, která dříve nebyla publikována, přednáška *Studium indoevropské slovní zásoby*. Výsledný text vznikl na podkladě Machkova stručného rukopisného náčrtu přednášky a poznámek Evy Havlové, které si dělala při poslechu přednášky ve školním roce 1961–1962. Havlová navíc v poznámkách doplnila přesné citace uváděných děl, o něž Machek své závěry opírá. Zařazení textu této přednášky do knihy byl velmi zásadní čin, protože jde vlastně o shrnutí Machkových názorů na etymologická bádání obecně a na výklady jednotlivých slov různých věcných okruhů. Vedle úvodních informací o metodách a cílech etymologie zde Machek vykládá velmi stará slova z věcněvýznamových okruhů „Názvy příbuzenské“, „Názvy obydlí“, „Názvy pro zemědělské práce“, „Rozdělení politické a sociální a příslušné vztahy“, „Společenské útvary“ a „Vládnout, vládce, pán“. Přednáška, jejíž text zachovává Machkův velmi čtivý styl, seznamuje studenty nejen s prastarými slovy, která fungují i v současném jazyce, a s jejich vývojem, ale i se společenskými okolnostmi, které daná slova odrážejí.

Poté je zařazen seznam přednášek a seminářů vedených Václavem Machkem na Filozofické fakultě v Brně, dále bibliografie Václava Machka a o Václavu Machkovi a konečně obsáhlé rejstříky: jmenný, věcný a slovní uspořádaný podle jazykových rodin.

Publikace tohoto druhu samozřejmě nebude sloužit k tomu, abychom ji četli od počátku do konce. V obsahu na začátku první knihy ani nenajdeme jednotlivé studie a články, oddíl je zde představen jen jako celek, stejně jako další kapitoly až na rejstříky, které jsou v obsahu uvedeny podle jednotlivých jazyků v rámci jazykových rodin. Čtenář může prostě listovat a přečíst si, co ho zajímá, nebo pokud bude chtít nahlédnout do konkrétní studie, musí si ji nejdříve najít v Machkově bibliografii, k tomu však bude potřebovat aspoň přibližně znát rok jejího publikování, aby nemusel hledat příliš dlouho. Podobně je tomu u recenzí a nekrologů: Pokud si chceme přečíst recenzi díla

nějakého konkrétního autora nebo určitý nekrolog, je třeba postupně vyhledat strany uvedené pod hledaným jménem ve jmenném rejstříku. Orientace je tedy poněkud obtížná. Každopádně pokud se chceme seznámit se záběrem Machkova díla, s tématy, jimž se věnoval, či se dovědět, kterými jazyky vládl, vyjdeme nejlépe právě z jeho bibliografie a ze seznamu přednášek. Teprve když se nám dostane do ruky tato objemná dvousvazková publikace, uvědomíme si my, mladší generace, která sice ke každodenní práci používá Machkova *Česká a slovenská jména rostlin* z r. 1954 či *Etymologický slovník jazyka českého* z roku 1968, ale už nezažila Machkovy přednášky ani systematicky nesledovala jeho časopisecké publikace, jak ohromný byl jeho „akční rádius“, od výkladu jednotlivých slov až po studie systémové a srovnávací, jak zásadní bylo jeho zapojení do kontextu evropské lingvistiky, jak hluboké byly jeho jazykové znalosti – od jazyků současných (francouzština, němčina, ruština) po jazyky exotické nebo vymřelé (stará pruština, sanskrt, avesta, védština aj.).

Při listování Machkovou bibliografií čtenáře patrně zaujme i každoroční počet jeho publikací. Od jediné recenze v roce 1922 jejich množství stále stoupá, nejpłodnější byl Machek v třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století, kdy mu ročně vycházelo 10–20 publikací; absolutně nejvíc článků, zpráv, recenzí a nekrologů vydal v roce 1946 – 33 a 1947 – 29. Jde možná často o stati napsané už dříve, k jejichž vydání nebyly za války podmínky (nicméně zajímavé je i to, že právě během válečných let Machek publikoval poměrně hojně, 10–15 statí ročně; není také bez zajímavosti fakt, že přes tehdejší perzekuci vysokoškolsky vzdělaných lidí vycházely například *Listy filologické*, *Časopis pro moderní filologii*, *Naše řeč*, *Slovo a slovesnost*, *Český časopis filologický*, *Naše věda*).

Více než stovku stran na samém konci publikace zaujímají rejstříky. Jako první je zařazen rejstřík jmenný. Toto označení není zcela přesné, spíše měl být použit název rejstřík osobní, protože jsou v něm zahrnuta pouze jména osob, jiná vlastní jména, např. názvy publikací (*Jazykovedný sborník*) či literárních děl (*Slovo o pluku Igorově*), organizací (*Pražský lingvistický kroužek*) či etnik (*Protogermáni*) byla včleněna do rejstříku věcného. Poslední je rejstřík slovní, v němž jsou v rámci jednotlivých jazykových rodin (slovanské jazyky, baltské jazyky, indoíránské jazyky atd.) za sebou řazeny konkrétní jazyky příslušející té které rodině. Tyto konkrétní jazyky jsou jmenovitě s číslem strany uvedeny i v obsahu na začátku publikace. To je v tomto případě nutnost, jinak by se čtenář opět jen obtížně orientoval, protože jednotlivé jazyky jsou v rámci rodin řazeny někdy nesystematicky (např. v rámci slovanských jazyků kritériem není ani příbuznost, ani zeměpis, ani stáří, ba ani abeceda). Jinak jsou rejstříky velmi obsažné a zřejmě vyčerpávající a je nutné ocenit množství práce, jež do jejich tvorby byla vložena.

Je pochopitelné, že se do publikace takového rozsahu vloudily drobné nepřesnosti a chybičky (namátkou např. rozdíl v odkazovaných stranách na Machkův článek o slově *dblžb*, v obsahu s. 30–33, ve věcném rejstříku 30–32, správně 30–33, nebo chybná interpunkce v přednášce *Studium indoevropské slovní zásoby* na s. 2098 nahore), vcelku však jde o skutečně velkolepé dílo, rozsahem i náplní, a jeho zpracovatelkám náleží vřelý dík za to, že se chopily tohoto náročného úkolu a dovedly ho k tak chvályhodnému konci.

Libuše Čižmarová
Dialektologické oddělení ÚJČ AV ČR, v. v. i.
<cizmarova@iach.cz>

Bičovský, Jan: Stručná mluvnice praindoevropštiny. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. 184 s. ISBN 978-80-7308-9

Jak známo, existují vlastně jen dvě srovnávací indoevropské gramatiky v češtině: Baudišovy *Struktury jazyků indoevropských* a Erhartovy *Indoevropské jazyky*. Recenzovaný titul je tedy vlastně teprve třetím pokusem na tomto poli. Není prvním autorovým dílem v tomto směru, tím je vlastně již jeho *Vademecum*, které obsahovalo stručnou mluvnici rekonstruovaného prajazyka, autor